

ПАРАДОКСИ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗМІ ЩОДО «ЦИГАНСЬКОГО ПИТАННЯ» В ОКУПОВАНІЙ УКРАЇНІ

Під час окупації України періодичні видання, кінопродукція, театральні вистави та інші мас-культурні заходи слугували окупантам засобами для інформування місцевого населення та пропаганди з метою нав'язати власну систему цінностей та здобути від нього лояльність. Наріжним каменем у пропаганді були антикомунізм та антисемітизм. Останній мав легітимізувати винищувальні заходи та мобілізувати місцеве населення до участі у них, намагаючись сформувати негативне ставлення до об'єктів переслідувань. «Циганському питанню» теж були присвячені публікації в газетах окупованої України.

Газета «Нова Україна» надрукувала статтю під назвою «Цигани і Європа», яка хвалила «радикальне розв'язання циганської проблеми у Німеччині» і таким чином закликала читача до видалення ромів з українського суспільства.

...циганська проблема розкриває картину глибокого соціального виродження. В Німеччині це давно зрозуміли, і організована у Франкфурті центральна інституція в справах реєстрації та контролювання всіх циганів Німеччини, працюючи спільно з поліцією, радикально розв'язала циганську проблему. ...Нова Європа, що постає на руїнах усього віджилого, консервативного, небезпечного й шкідливого для її народів, поставила сьогодні до розв'язання й цю проблему соціально-етичного порядку.

ЦИГАНИ І ЄВРОПА

На Угорщині досі було звичаєм огортати циганську проблему романтичним присмаком. Ще-річ зрозуміла, коли прагали, що циганська музика протягом сторіч належала до своєрідності угорського буття та що живий циган, як музичний інтерпретатор угорських народних звичаїв і традицій та угорської душі, зміг посісти в певних ділянках життя країни монополію місце. Угорський письменник Вас Гербен навіть писав якесь, що Бог створив циганів тільки з єдиною метою: дарувати Угорщині музику. Хто знає, що в цій країні не тільки існують графи, яких від колись й до труни супроводить циганська музика, але ще й угорський солдат аж до останніх кордонів Пугши має постійні особисті взаємини з циганськими музикантами.

Так само, можливо, ніхто не заперечує, тиме, що найславетніші цигани-прем'єри перейшли музичним переможним маршем цілий світ, що Янос Бігарі урочисто з'явився з своєю скрипкою на віденських позадорних балах, що князь Ракоци в особі Ципкі Панні мав свою легендарну циганку-прем'єру і що окремі віртуози та бездоганні митці з циганів, як Рац ХХХVІ-й, могли утримувати завоювані перші місця для цілих поколінь власних родів.

На циганському ідеалі, то циганська проблема розкриває картину глибокого соціального виродження.

В Німеччині це давно зрозуміли, і організована у Франкфурті центральна інституція в справах реєстрації та контролювання всіх циганів Німеччини, працюючи спільно з поліцією, радикально розв'язала циганську проблему. В Угорщині, навпаки, ще й дотепер не понастигло зареєструвати циганів, які мешкають в середній державних кордонів. Відомо тільки, що 1873 року в колишній Велико-угорщині вперше було проведено перепис і що тоді в країні проживало разом 275.000 циганів: 243.000 осілих, 20.000 напівоосілих і 9.000 мандрівних. Кількість циганів у сьогодиншій Угорщині можна визначити цифрою принаймні 250.000—300.000 душ.

Цигани, що згідно з останніми дослідженнями походять з Індії, звідки вони з давніх-давен ринули до Європи через Малоазійський міст, органічно чужі європейським процесам, і за кілька тисячолітній період свого спізнання з народами цивілізованого світу не привичаються до ослого побуту, а залишилися первісними варварами-номадами.

Угорська статистична й санітарна гіржа виразно каже про систематичну кримінальну поведінку циганів та про те, що вони скрізь залишають на місцях своїх тимчасових зупинок туберкульозу, тиф і венеричні хвороби. В одному угорському районі (Кочуш), де мандрує близько 1.200 циганів, 26 відсотків їх хворі тільки на люес. Скрізь, де з'являються циганські табори, вони заходять у конфлікт із законами, мораллю, добрими звичаями й поглядами тубільців.

Отже, Нова Європа, що постає на руїнах усього віджилого, консервативного, небезпечного й шкідливого для її народів, поставила сьогодні до розв'язання й цю проблему соціально-етичного порядку. Від правильного її вирішення чималою мірою залежить добробут європейських народів.

П. О.

„НОВА УКРАЇНА“ ч. 133 (447) 7
Неділя, 5 вересня 1943 р.

Газета «Нова Україна» (Харків), 5 вересня 1943 р.

Циган-косар

(Веселий фейлетон — народна сміховинка)

— Був собі багатий хазяїн та мав собі кучку циганів і просив Бога, щоб він привів до нього косарів.

— Кучко, а хто підє косити зо мною?

А хазяїн:

— Пошла — кучко — найми та тобою, а циган хазяїнові:

— Я підку, кучко, до тебе, — аби таби наймити слухав тес, що в йому казку, і робив те. А що в тебе іста, кучко, буде?

— Дав хазяїн, сара, чинка горілка равно, а полудень і в вечер, а відсвят койіков грошей.

— Згода!

От хазяїн і кучко наймити:

— Будеш усе робити, що циган загадає, чи робити, чи шо.

То як вийшли вони на поле і пішли вони по великому полюсі до колодязя тім, і там вкоре берестом крисатий, Як пішли вони до того берестика, і питає циган наймита:

— Що тут добрє робити, під цим берестюком?

А наймит:

— Добре спати на полудень у холодоку.

А циган каже:

— Ану трошки зливи!

Увиль, поставля коши спати. Постави, прокинувся циган та й питає:

— Ану встань, Іване, подивися, що люди роблять?

От косили вони вже до полудня, дивляться, а хазяїнка несе облати, А циган каже:

— Е, кучко, — кучко нам обліз Іва?

А куч уже відповіла:

— Ну, коли б вона прийшла, — в куче Іва дам!

І кричить до неї:

— Іди — кучко — скоро!

А вона, як почула його голос, ще по-маленьке почала йти, Він годі й каже:

— Підку, полюбю її, як дожену!

А наймит:

— Ляйбіт, хххххх, аки принесе обліз, та годі даєсте й духопеду!

Увиль, ухххххх кучу й каже:

Фейлетон «Циган-косар» у тижневику «Рідна земля» (Львів, 18 липня 1943 р.)

Цигани у Львові

(гп) На вулицях, ярмаркових площах, у трамваях у Львові появились знову цигани. Вони наповняють криком і гамором вулиці Львова та настирливо чпляються прохожих, щоб їм „доворожити“. Але циганів тепер куди менше, ніж за большев'ятьких часів, коли то цигани цілими таборами розташовувались на вулицях і площах Львова.

Замітка з газети «Львівські вісті» від 12 грудня 1941 р., автор якої скаржиться на присутність циган у Львові.

«Циганська» тема у театральній масовій культурі

Мас-культурна діяльність під час окупації, зокрема репертуар театрів, показує парадоксальну картину. У той час, коли ромські табори або осілих ромів на околицях міст та сіл знищували, афіші багатьох театрів рясніли оголошеннями про вистави творів, які презентували захоплені романтичні, казкові або пригодницькі образи ромів та пов'язаних із ними уявленнь та відчуттів. Це вистави на кшталт «Циганської любові» Франсуа Легара, «Циганського барона» Йогана Штрауса, або «Циганки Ази» українського письменника Михайла Старицького.

Понад 30 театрів (із близько 60 театрів, які існували впродовж окупації) демонстрували принаймні одну з вищезазначених вистав, а частіше — дві або три.

Поряд з оголошеннями про ці вистави є відгуки на них і враження від театральних прем'єр, що їх публікували у газетах. У статті «На службі в Мельпомені», присвяченій двом рокам праці Львівського оперного театру, у газеті «Наші дні» (Львів) зазначалося:

Брак українського репертуару приневолив виставляти перестарілі давнопередвоєнні оперети... Отож довелося вивести і «Циганського барона» і «Пташника з Тиролю» і «Циганське кохання»... Постанови ці ... вийшли і відмолодженними, і ефектовними, зокрема це стосується «Барона циганів» у постанові заслуженого сеніора театральної справи реж. Й. Стадника (він поставник і «Циганського кохання» та відновленого «Гриця»), що здобув нечуваний рекорд усіх вистав.

Німецькі окупаційні органи були не лише споживачами видовищ на ромську тематику, а й не цуралися керувати процесами культурного життя і тим самим підтримувати і легітимізувати наявність «циганської» тематики в публічному просторі.

На відміну від «єврейського питання», тих елементів ромської культури, які залишалися у масовій свідомості, не намагалися позбутися. Навпаки, окремі явища цієї культури плекалися. Йшлося про презентацію не стільки самої ромської культури, скільки масових уявленнь про неї та романтизованих популярних образів, що сформувалися у європейському (у тому числі й українському) мас-культурному середовищі. Але ці образи були пов'язані з ромською культурою лише опосередковано, представляючи лише ті, що були затребувані суспільством до створення «ідеальний» образ циган. Це механізм «видалення під виглядом включення» ромів у публічний простір, тобто гра, яка під виглядом начебто визнання «ідеальних» ромів унеможлилювала існування ромів реальних. Таке «квідркове» споживання ніяк не стояло на заваді знищенню ромських таборів або осілих груп у реальності, ба більше, слугувало додатковим інструментом винищення.

КІНОТЕАТР

Міського Драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка

П'ЯТНИЦЯ НЕДІЛЯ

12 червня 14 червня

НОВИЙ ХУДОЖНИЙ ЗВУКОВИЙ ФІЛЬМ

ЖИД ЗІСС

(Правдива історія його життя та діяльності)

Пояснення даються глядачам українською мовою.

Початок сеансів о 15 год. 30 хв., а в неділю об 11 год. дня.

Квитки продаються щодня в касі театру від 10 до 17 год. дня.

Житомирський український міський театр

У четвер 16, у суботу 18 та у неділю 19 жовтня.

Стародавнього

„Циганка Аза“

Музична драма на 5 дій

Хор та балет

УЧАСТЬ ВЕРЕ ВЕСЬ СКЛАД ТЕАТРУ

Постановка худ. керівника І. КЛЕПАЧЕНКА

Зав. муз. частиною—А. КАРПІНЧУК.

Керівник балету—І. ПУСТОВОЙТЕНКО.

Початок о 2 год. дня.

Шан квитків від 3 до 13 грб.

Дирекція

Міський Драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка

Керівництво У—4. Сумська вул., 9.

Субота 13 червня Ф. Легар

ЦИГАНСЬКА ЛЮБОВ

Оперета на 3 дії. Постави реж. А. Кітєва.

Неділя 14 червня ПРЕМ'ЄРА

І. Тобілевич (Карпенко-Карий)

СУСТА

Комедія на 4 дії. Постави гол. реж. А. Гарника.

Початок вистав о 14 год. 30 хв.

Квитки продаються щодня в касі театру від 10 до 17 год.

Оголошення у газеті «Голос Волині» (Житомир), 12 жовтня 1941 р

Оголошення у газеті «Нова Україна» (Харків) від 12 червня 1942 р. демонструє різницю у висвітленні «єврейського» і «циганського» питань в окупаційному публічному просторі.

Виконавиці головних ролей у виставі по п'єсі М. Старицького «Циганка Аза» в одному з театрів окупованої України

Джерело: Гайдабура В. Театр між Гітлером і Сталіним. Київ, 2004.

Дізнатися більше